Bogár László

DEMOGRÁFIAI NARRATÍVÁK

A magunk mögött hagyott év legdrámaibb fejleménye kétségtelenül a bevándorlás volt, pontosabban ma is az, hiszen csak a tematizációk változnak, a világ sokasodó gondjai közül semmi sem oldódik meg. A tavalyi év elején a globális médiát uraló ukrán válságot nem azért taszította le tematizációs trónusáról a görögországi tragédia, mintha Ukrajnában bármi megoldódott volna, sőt. Azután a nyár végén nem azért zárta dobozba a görög ügyet a globális mozigépész, mert megoldást nyert, hanem mert kellett az újabb precízen látványtervezett szenzáció: a bevándorlás, vagy inkább *bevándoroltatás*. Azonban a bevándorlás fedőnevű globális hatalmi terrorakció-sorozat aligha lett volna megszervezhető, ha nem lenne olyan léttalapzata, amely csináltságát lehetővé teszi. Ezt a talapzatot pedig a világ népesedési folyamatai adják. Érdemes tehát eltöprengenünk ezen.

Az elmúlt évszázad során a demográfia önálló tudományággá vált, bár jellegzetes határterület, ahol a szociológia különböző ágai szövődnek bonyolult komplexummá.* Nem könnyű szembesülni vele, de a modern tudomány születése pillanatától hatalmi konfliktusok erőterében formálódik. Ennek van egy nagyon egyszerű, a nyugatias modernitás (a 19. század óta kapitalizmus a neve) lényegéből adódó oka, ez pedig az, hogy „valakinek" finanszírozni kell minden kutatást, és ez a „valaki" történetesen az ismeretlen és láthatatlan főszereplő, a világot irányító szuperstruktúra. Ha „ő" adja a pénzt, akkor diszkréten mindig jelzi, hogy a tudományos *output* lehetőleg az ő hatalomgyakorlásának zavartalanságát szolgálja, támassza alá. S mindenki legnagyobb meglepetésére: *mindig* így történik.

Általában is igaz tehát, hogy értelmiséginek lenni évszázadok óta többnyire sima prostitúció. Aki a pénzt adja, annak kívánságai teljesülnek. Ez a *látszólag* objektív természettudományok területén is így van, a társadalomtudományok esetében pedig még inkább. Vagyis, bármennyire szívszorító kimondani: valamennyi társadalomtudomány uralkodó *(mainstream)* elbeszélési módja valójában egyszerű hatalomideológia. Különösen kirívó ez a közgazdaságtan esetében, ahol évtizedekig a szovjet hatalmi ideológia „szocpégé" nevű konstrukciója – a szocializmus politikai gazdaságtana – volt a tudományosság utolérhetetlen csúcsa, miközben csupán ócska,

* A *Magyar Hüperión* 2015. nyári száma (3. évf. 2. sz.) részletesebben foglalkozott demográfiai kérdésekkel. Ott főként a magyarság nézőpontjából tettük ezt (133–143. o.), itt globálisabb összefüggésekről lesz szó. Mindez mutatja, hogy folyóiratunk esetében nincsenek lezárt, kipipált fő témák, amelyek csupán egyszer szerepelnek a fedélborítókon. Egyébként a demográfia témakörét már korábban tágabb kontextusba helyeztük (vö. uo. 139. o., szerkesztői jegyzet), és a „rasszizmus" járulékos vádjára is kitértünk, amely utóbbiról Julius Evola kimutatta (lásd uo. 144–146. o.), hogy több tekintetben az úgynevezett felvilágosodás korának eszméihez kapcsolódik. *(A szerk.)*

primitív, hamis ideológiai előfeltevések kiszolgálója volt. Az elmúlt évtizedek során csak annyiban változott a helyzet, hogy most az amerikai globális „birodalom" Paul Samuelson-féle *Economics*jének – mikro- és makroökonómia – tudományoskodó, tautologikus matematikai levezetésekkel telezsúfolt hókusz-pókuszai jelenítik meg a nagyjából ugyanolyan ócska és primitív ideológiai előfeltevések kiszolgálását. Sajnos, nincs ez másként a demográfia uralkodó narratíváit illetően sem, mert valójában arról van szó, hogy minden társadalomtudomány esetében az uralkodó elbeszélési mód (narratíva) jelenti a legfőbb igazodási pontot. Akinek kedves az élete, vagyis meg akar élni, annak valamilyen szintig igazodni kell ezekhez a hatalomideológiaként üzemeltetett uralkodó narratívákhoz. A „dolgos hétköznapok" során ez nem szokott különösebb gondot okozni, az értelmiségi unalmas egykedvűséggel teszi a dolgát, vagy, ahogy keserű önirónával mondani szoktuk: *szabad ember vagyok, szabadon azt tehetem, amit szabad*. Van némi tolerancia azért, és egy-egy pikáns kis eltérés időnként elmegy, sőt fűszerként funkcionálhat, de az uralkodó narratíva egészének megkérdőjelezése, pláne átfogó alternatív narratíva kifejtése a legsúlyosabb megtorlást vonja maga után.

Csakhogy vannak olyan drámai fordulatok – és valami azt súgja, e drámai fordulatok a társadalomtudományok területén sokasodni fognak a módfelett kalandosnak ígérkező jövőben –, amikor az uralkodó narratívák látványosan csődöt mondanak. Ilyenkor az ember mindennek dacára azt várná, kinyílik az alternatív világmagyarázatok számára addig igen szűkre szabott tér. Ilyen volt például a 2007–2008-ban kezdődő világgazdasági válság, amellyel kapcsolatban az uralkodó közgazdaságtan csak három aprócska dologra nem volt képes. Nem tudta előre jelezni; nem tudta (máig sem tudja) megmagyarázni, hogy egyáltalán mi történik; és – legalábbis eddig – nem volt egyetlen használható prognózisa arról, hogy miként alakulhat a jövő. Pedig összességében e válság már eddig nagyobb károkat okozott, mint az 1929–1933-as, mindmáig legnagyobbnak számító globális gazdasági krízis. Ám mindez nemcsak, hogy nem döntötte romba az uralkodó közgazdasági narratívát, hanem *köszöni szépen*, nagyon jól megvan, és hirdeti tovább az immár közvetlenül bizonyíthatóan hamis és kártékony ideológiáit. S most valami hasonló készülődik a demográfia területén is, pedig, mint a továbbiakban bizonyítani szeretném, a tét elképesztően nagy.

„(…) a bevándorlás fedőnevű globális hatalmi terrorakció-sorozat aligha lett volna megszervezhető, ha nem lenne olyan léttalapzata, amely csináltságát lehetővé teszi. Ezt a talapzatot pedig a világ népesedési folyamatai adják."

De miről is van szó, és mit állít a demográfia hatalmi ideológiaként üzemeltett uralkodó narratívája? Ez utóbbi elbeszélési mód szerint az emberi társadalmak önmaguk fizikai testét újrateremtő mechanizmusai három nagy történelmi időszak képét rajzolják ki. Az első a tradicionalitás korszaka, vagyis a nyugatias modernitást megelőző teljes korszak, a *premodernitás*, több ezer, vagy inkább több tízezer évnyi intervallummal. E hatalmas időszak népesedési szempontból a nagyjából *egyformán magas születés és halálozás* modelljével írható le, ahol éppen ezért lényegében nincs népességnövekedés. Ezt követi a nyugatias *modernitás* időszaka, amikor *a halálozások száma jelentősen csökken, a születések száma csak lassan követi ezt, ezért népességrobbanás következik be*. És végül a globalitás *posztmodern* időszaka, ahol *a születés és a halálozás nagyjából egyformán igen alacsony*, így újra megszűnik a népességnövekedés, a világ népessége stabilizálódik, azonos szinten stagnál

az idők végezetéig. Nos, belső szakmai vitákban eddig is egyre több kritika érte ezt a „tudományos" narratívát, mára azonban teljesen tarthatatlanná vált. A valóság ugyanis olyan drámai módon megkérdőjelezi ezeket az ideológiai előfeltevéseket, hogy elkerülhetetlenné vált a szembenézés, egy merőben új narratíva felépítésének kezdete – akkor is, ha egyelőre nem túl sok jelét látjuk ennek.

Melyek lennének egy ilyen gyökeres átalakulás kiinduló pontjai? Először fel kellene tenni néhány kérdést. Sorban haladva, legelőször azt, hogy miért volt a *tradicionalitás* igen hosszú korszaka során lényegében egyensúlyban a népesség, vagyis miért volt *egyformán magas* a születés és a halálozás? Tehát a lényegi kérdés, hogy mindez csupán *spontán humánevolúciós automatizmusok* következménye-e, vagy az ősi társadalmakban létező nagyon is *tudatos szabályozási rendszereknek* tulajdonítható? E kérdés megválaszolása azért nagyon lényeges, mert napjaink népesedési diskurzusának uralkodó liberális narratívája szerint a modern államnak tartózkodnia kell minden beavatkozástól: az csak árthat, hisz – mint „tudjuk" – a spontán automatizmusok („láthatatlan kéz") mindent elrendeznek. Ez a hatalmi diktátum valójában eleve képtelenséget állít, mivel az emberi társadalmak örök időktől fogva a legfontosabb kérdések egyikeként kezelték a társadalom fizikai testének (népesedésének és egészségének) kérdéskörét, s ez egészen bizonyosan így lesz a jövőben is. Mindez nem jelenti azt, hogy az ember nevű élőlény ne lenne alávetve egyetemes természeti törvényeknek, hanem azt, hogy a természeti törvények adta téren belül, a közösség szellemi energiáinak tudatos alkalmazásával nagyon is eltérő létstratégiákat követhet, és követett is a tradicionalitás évezredei során. Jellemző módon, például az ősi Egyiptom közel négyezer éven át fenntartott egy olyan létszervezési rendszert, amelynek méltóságteljessége, kifinomultsága, és javarészt máig megmagyarázhatatlan technológiai teljesítményei most is bámulattal töltenek el minket, de ez alatt a négyezer év alatt sem népességnövekedés, sem gazdasági növekedés nem ment végbe. Feltehetően nem azért, mintha a birodalom erre nem lett volna képes, hanem mert létstratégiai „célfüggvényének" lényege nem a mennyiségi növekedés, hanem a létezés minőségének elmélyítése volt. Mindezekre az összefüggésekre a demográfia uralkodó narratívája nem tud és láthatólag nem is akar reagálni, vélhetően azért, mert a nyugatias modernitás racionalitásának világtörténelmi jelentőségű teljesítményként való elismertetését nehezítené a tradicionalitás korszakának valós bemutatása. Már csak azért is, mert ez a második nagy demográfiai korszak, a nyugatias modernitás, még több súlyos kérdést vet fel számunkra.

Ebben a népességrobbanással jellemezhető korszakban ugyanis, szemben a tradicionalitással, párhuzamosan megy végbe a népesség és a gazdasági teljesítmény valóban robbanásszerű növekedése. Az uralkodó demográfiai narratíva szerint mindössze arról van szó, hogy a *modernitás* létmódja sikeresen csökkenti a halálozások számát, ám a születések száma még jó ideig nem tud és/vagy nem akar alkalmazkodni ehhez a csökkenéshez, s ezért megy végbe a népességrobbanás. (Már itt jelezem, bár erre majd visszatérnék és részletesebben szólnék róla, hogy az uralkodó demográfiai narratíva nem tud választ adni arra a nem jelentéktelen kérdésre, hogy napjainkban hol tartunk éppen, tehát, hogy a világ már belépett-e a posztmodern korszakba, vagy még mindig a második korszakban, a modernitásban járunk. Ha néha mégis válaszol, azt mondja, van, aki már belépett, és van, aki még nem. Ez egyébként olyan, mint annak a régi viccnek a kérdése, hogy lesz-e pénz a kommunizmusban? Hát, lesz, akinek lesz, és lesz, akinek nem lesz, hangzott a „tudományos" válasz.) De lássuk most előbb ezt a két alapfeltevést, tehát, hogy a modernitás sike-

resen csökkenti a halálozások számát, de a születésszám egy darabig még nem alkalmazkodik ehhez. Azután, mint látni fogjuk, nagyon is alkalmazkodik, sőt túl-alkalmazkodik – legalább is a Nyugat belső tereiben.

A halálozások számának csökkenése kétségtelen tény, bár alapvetően két fontos és érzékeny területre összpontosul. Az egyik a járványos fertőző betegségek visszaszorítása. A másik a születéshez kapcsolódó halálozások jelentős csökkenése, legyen szó akár az anya, akár a gyermek elhalálozásáról. Mindkét sikeres beavatkozás elsősorban tudományos felfedezéseknek, illetve azoknak a szigorú intézményesített szabályoknak köszönhető, amelyeket a modern nemzetállamok a 19. század során kezdtek intenzíven alkalmazni. Fontos azonban megjegyezni, hogy az összes többi területen a modernitás korszaka egyáltalán nem jelentett jobb életfeltételeket és életesélyeket, sőt a nyomorúságos és iszonyúan zsúfolt, munkaerőraktárként üzemeltetett városok inkább emelték a halálozási rátákat, nem csökkentették. Az alkoholizmus, a balesetek és az erőszak például egyértelműen a növekedéshez járultak hozzá. Ráadásul van a kérdésnek egy olyan döntő fontosságú mélyszerkezeti eleme, amelyet az uralkodó demográfiai elmélet nem tud és nem is akar diskurzus tárgyává tenni, ez pedig nem más, mint az, hogy a nyugatias modernitás rejtett globális szuperstruktúrája, a globális „főkonstruktőr" vagy „fődestruktőr" valójában nem a népességet kívánta radikálisan növelni, hanem a munkaerő létszámát. A hisztérikus növelésre pedig azért volt szüksége, mert a bérek lehető legalacsonyabb szinten tartása főként az állandó, igen jelentős munkaerő túlkínálattal volt elérhető. Márpedig a béreket, a munkaerő árát a lehető legalacsonyabb szinten kellett tartani, mivel a profittömeg növelése leginkább a magas kifosztási ráta segítségével volt biztosítható, így a munkaerő mennyiségi növelése volt a tőkefelhalmozás legfőbb eszköze. Vagyis, egyre valószínűbb, hogy nem arról van szó, hogy a születésszám természetes inerciájánál fogva nem idomult hozzá a halálozások számához, hanem ez a szuperstruktúra segítette elő azt, hogy a halálozás csökkenése után sokáig igen magas maradjon a születésszám. *Nem népességnövekedésre, hanem a tőke „biológiai tartozékaként" előállított, mesterségesen, nagyüzemileg tenyésztett, engedelmes munkaerőállatok gigantikus csordáira volt tehát szüksége a világ urainak.*

Ezt a feltevést támasztja alá Thomas Piketty francia közgazdász *A tőke a 21. században* című nemrég magyarul is megjelent műve. Hosszú távú idősoraiból kiderülni látszik, hogy az elmúlt félezer év során a *tőketulajdonosok* jövedelmei (a profit) körülbelül ötször olyan ütemben emelkedtek, mint a *munkaerő-tulajdonosok* reálbérei. E gigantikus történelmi „elnyílás" tette lehetővé, hogy ma a világ leggazdagabb száz embere akkora vagyonnal rendelkezzék, mint a legszegényebb három és fél milliárd pária. A modernitás korszakában megszülető sok milliárd ember tehát valójában kifosztható erőforrástömegként tételeződik.

És itt jutunk el a demográfiai átmenet harmadik, *posztmodern* fázisához, ahol újra egyensúlynak kellene lennie egyformán alacsony születésszám és halálozásszám mellett. Ám a világ most valami olyat él át, amire aztán végképp nem tud választ adni a demográfia *mainstream* narratívája. Az még csak hagyján: nincs válasz arra, hogy akkor most hol is tartunk – pontosabban az a válasz, hogy a világ „mozaikszerű" elrendeződést mutat, vannak olyan populációk, amelyek a posztmodern korszakban járnak, és vannak olyanok, amelyek a modernitás korai szakaszának igen extenzív népességrobbanási fázisának jellegzetességeit látszanak mutatni. Ráadásul egy olyan vészjóslóan patologikus összefüggés is egyre jobban megmutatkozik, amire az uralkodó elbeszélési

mód nemcsak, hogy választ nem tud adni, de értelmezni sem képes. Az elmélet és persze a józan ész hétköznapi logikája szerint evidensnek látszana, hogy az anyagi jólét hosszú távon inkább növeli a termékenységet, az anyagi nyomorúság pedig csökkenti, ám világunkban ez az összefüggés most teljesen megfordulni látszik. Afrikában és Ázsia bizonyos részein az iszonyú nyomor, sőt az éhínség, a járvány és a háború nemcsak, hogy nem csökkenti a termékenységet, de radikálisan növeli. Európában az anyagi jólét növekedése az elmúlt évtizedek során katasztrofálisan csökkentette a termékenységet. Az uralkodó demográfiai elmélet mindezzel végképp nem tud mit kezdeni. Nem tudja meghatározni: akkor ez most melyik fázis a három említett közül?

Mindennek jobb megértéséhez idézzük fel a modern népesedéselméletek atyjának számító, 18. században élt skót tiszteletes, Thomas Malthus életművének lényegét. A modernitás korának Angliáját tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy az ember „zoológiai kategória", vagyis népesedési stratégiáját illetően hasonlóan viselkedik, mint a legtöbb állatfaj. Ha javulnak az életviszonyai, leginkább a táplálékszerzés feltételei, akkor hajlamos felgyorsítani a szaporodását, egészen addig, amíg megnövekedett életterét kitölti. Ekkor, ha szerencsésen alakulnak a dolgok, képes újra lelassítani a népességnövekedését, ha azonban nem tudja, az új élettér végső korlátaiba üzközik, s ilyenkor az éhínség, a járvány és a háború brutális visszaszabályozó mechanizmusai lépnek életbe. A népesség jelentősen visszaesik, hogy egy idő után minden kezdődjön elölről. Bár Malthus nézeteit sok kritika érte, az éhínség, a járványok és a háborúk visszaszabályozó szerepét senki sem tagadta. Tehát azóta is logikusnak látszik, hogy az ember nevű élőlény akkor gyorsítja a szaporodását, ha fokozódik az anyagi jóléte, és akkor kénytelen lassítani, ha beleütközve a végső korlátokba, az anyagi nyomor – az éhínség, a járvány és a háború – hármasa erre kényszeríti.

Amit azonban ma Európa, pontosabban az európai fehér ember művel népesedése tekintetében, az már sem ebbe a logikába, sem egyetlen más paradigmához nem illeszkedik. Valami *poszt-poszt-modern* népesedési horror-paródia ez, aminek lényege, hogy az európai fehér ember egyszerűen *kivezeti* önmagát a világból, hiszen termékenysége jelenleg a stagnáláshoz szükséges szint felénél tart. Ahhoz, hogy a népesség egyensúlyban maradjon, ne növekedjen, de ne is csökkenjen, arra volna szükség, hogy egy nő szülőképes korszakában átlagosan 2,2 gyermeket szüljön. (Azért nem elég a két egész, mert sajnos a gyermekek is meghalhatnak.) Európában ez a termékenységi mutató az elmúlt ötven év során a felére esett: 2,6-ról 1,3-ra csökkent. Magyarországon 1,2. Kelet-Németországban 0,9 – de egyes tartományaiban már 0,6-os értéket is mértek. Mivel a folyamat öngerjesztőnek látszik, nehéz elképzelni, hogy mitől és miképp fordulhatna meg ez az *önfelszámolás*. Ha ugyanis az európai fehér népesség képes lenne azokra az anyagi, fizikai, lelki, erkölcsi, szellemi áldozatokra, amelyekkel a folyamat megfordítható lenne, e lejtő ki sem alakulhatott volna – így hát a dolog „csiki-csukinak" látszik. A demográfiai narratíva már csak azért sem tudja értelmezni mindezt, mert az *önfelszámolás* talán mégsem lehet „természetes" szakasza az emberiség népesedési trendjeinek. Vagy ha igen, akkor joggal várhatnánk el a demográfiai elméletektől, hogy meg tudják válaszolni, miért megy végbe az önfelszámoló aberráció.

„Európában az anyagi jólét növekedése az elmúlt évtizedek során katasztrofálisan csökkentette a termékenységet."

Hasonlóan értelmezhetetlen az is, ami főként a szub-szaharai Afrikában zajlik. Az iszonyatos nyomor, éhínség, járvány, háború ellenére a termékenységi ráta és a születésszám jelentő-

sen emelkedik, amitől persze tovább mélyül a nyomor. Ebben a térségben ötven évvel ezelőtt a termékenységi ráta 6 körül volt, ma a 9-et is meghaladja, vagyis amíg fél évszázaddal ezelőtt Európa termékenysége alig volt kevesebb, mint Afrika értékének a fele, ma a hetedét sem éri el. Nigériában a II. világháború után 30 millió ember élt, ma 190 millió, 2030-ban pedig legalább 300 millió él majd. Bár az *Economist* szellemes cinizmussal azt írta, hogy 300 milliónál több ember „állóhelyen" sem fér el Nigériában, az ENSZ Népesedéskutató Intézete 2010-es becslése 2100-ra már 913 milliós népességet feltételezett, amit a 2015-ös revízió során 1 milliárd 120 millióra korrigált.

Ha 300 milliónál több ember állóhelyen sem fér el, akkor a „maradék" 800 millió elindul afelé az Európa felé, ahol akkoriban már legfeljebb összesen 400 millió ember él. Itt is tisztázatlan, hogy az uralkodó narratíva szerint ez a térség most melyik demográfiai fázisban van, illetve, hogy mi és hogyan fékezhetné meg a rákos burjánzásként kontrollálhatatlanul tenyésző népességet. És a kettős válasz megtalálása nem egyszerűen elméleti probléma megoldásaként tételeződik, hanem főként azért, mert mindez tektonikai feszültségeket kelt, hiszen a közlekedőedények elve alapján az Európában kialakuló demográfiai vákuum működésbe hozza majd a planetáris dimenziójú „népességszivattyúkat". Ám a demográfiai elmélet arra aztán végképp nem tud válaszolni, hogy ha az európai népesedési űrt afrikai és ázsiai bevándorlók százmillióival próbáljuk betölteni, milyen következményekkel jár mindez.

És ezzel eljutottunk a legmélyebb és egyben legsötétebb pontig. A technoevolúció exponenciális elterjedése nyomán ugyanis kiderülni látszik, hogy a *modernitás* népességrobbanással járó mesterséges munkaerő-szaporítási korszaka véget ért. A „fődestruktőr" most *visszabontani* készül a számára immár feleslegessé vált emberiséget. Ma legalább 3 milliárd ember él olyan feltételek között, hogy esélye sincs még oly nyomorúságos fogyasztása termelési fedezetének a létrehozására se. Egészen egyszerűen azért, mert sem saját fizikai teste, sem lelki, erkölcsi, szellemi struktúrái nem alkalmasak már arra, hogy elemi szinten működtethető anyagi újratermelési rendszer épülhessen köréje. Így a költség/haszon-elemzés alapján léte „indokolatlan", hisz csak „élősködőként" létezhet, noha erről alapvetően nem ő tehet.

A másik oldalról megvilágítva mindezt, ha a ma elérhető legmagasabb technikai színvonalon termelne körülbelül 800 millió ipari munkás, akkor nagyjából 50 millió dolgozó képes lenne előállítani a lassan hét és félmilliárdnyi létszámú emberiség minden szükségletét. De akkor mi szükség van egyáltalán a jelenlegi lélekszámú emberiségre? – teszik fel a kérdést a világ urai. És pusztán az uralkodó közgazdaságtani narratíva szempontjából szemlélve a kérdésük jogos. Az egész *bevándoroltatási* ügy, vagyis a „közlekedőedény"-projekt ennek a *visszabontásnak*, és az ebből következő apokalipszisnek lehet a nyitánya. Azonban a két patologikus elem „egymásbanyitása" logikailag csak egy mindent elsöprő planetáris háborúba torkollhat. Elkezdeni el lehet egy ilyen visszabontást, de *soft landing* módon lassan leállítani aligha. Arról nem is beszélve, hogy ugyan „hol" kellene leállítani, szóval, hogy a „főkonstruktőr-fődestruktőr" szerint mégis mi lenne a Föld népességének optimális létszáma?

Megannyi kérdés, a válasz reménye nélkül. Az emberiség ezzel eddigi történetének legkritikusabb pontjához ért. Még ebben az évszázadban kiderül, létezhet-e alternatívája ennek az apokaliptikus önfelszámolási projektnek. Ám, ha van is ilyen alternatíva, nulladik szintű feladatunk legelőször az volna, hogy valós demográfiai narratívát hozzunk létre. E dolgozat ehhez az igen nehéznek ígérkező folyamathoz kívánt hozzájárulni.